Рік 1917. Число 4.

Бібліотека „Канадийского Фармера".

Семен Палій

Герой Українського народа.

ПОБІДА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПІД ЗБАРАЖЕМ і ЗБОРОВОМ

(Оповіданє з давніх часів).

Ціна 10 цт.

Накладом »Канадийського Фармера«,
852 Мейн стр.
Вінніпег, Манітоба.

Семен Палій

Герой Українського народа.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

СЕМЕН ПАЛЇЙ.

Герой Українського народа.

Не богато таких славних і веселих хвиль було в нашій історії, як рік 1648 і кілька дальших років. У весь український нарід під проводом свого »батька« Богдана Хмельницького підняв ся проти ворожої кормиги. По всій Україні від Сїчи аж до Львова пройшов Хмельницький, розбиваючи і розгоняючи польське військо раз за разом. Нї одного шляхтича, нї одного жида, нї одного ксьондза-єзуїта е стало на Україні. А з ними не стало і гіркої панщини, що на нїй мучив ся нарід що тижня через шість днїв, та ще і в неділю; неста ло безправств та безкарних насильств поневолених хлопів; не стало диких переслїдувань прадїдної віри, православної. Український нарід, вибивши ся збільш як столїтної неволї став знов паном у своїй хатї. І залунала тоді по всій широкій нашій землї одна весела пісня:

»Та не має лучше, та не має красше,
Як у нас на Вкраїні«.

Але так було не довго. Приборкана Польща стала знов по троха підносити голову. Татари, що дотепер помагали Хмельницькому, зрадили та стали нищити Україну, а й Москва тайком спомагала Польщу, бо вона боялась сусїдуваня самостійної української держави. До того й сам Хмельницький, впрочім незвичайно спосібний проводир та орґанїзатор, не мав досить ясного полїтичного світоглядy, та хитав ся на всї боки. В тім нїчо дивного: він був дитиною свого на роду, а тодї український нарід стояв під зглядом культури не так, як нинї і не мав потрібного розуму полїтичного: знав скинути з себе те, що було для нього погане, але не знав, як здобути собі те, що йому потрібне.

От і Хмельницький, оглядаючи ся на всї боки за союзниками, заключає вкінци 1654 р. в **Переяславю** спілку з Москвою, бо вона дотепер ще найменьше ворожо виступала проти України. Цар присягою прирік шанувати права України, що мала остати осібною державою з вїборним геть-

маном та власною управою. Також зобовязав ся цар борони ти України проти Польщі. І так Україна увійшла в залежність від московських царів, в якій остає до нинїшнього дня.

Однак козаки швидко побачили, що Москва не гадає шанувати з присяжених прав України, але починає обмежувати вольности народні. Тому стали робити заходи, щоби відорвати ся від Москви, а Польща не могла переболїти втрати богатого краю, пишної України і розпочати нову війну. А що найважнїйше,, в український нарід вступив той найтяжший зі всїх проклятий ворог, настало роз'єднанє, незгоди, сварнї. Забув нарід те, що сам колись співав про свою давню козацьку єдність і солїдарність:

»Тим то і стала славна страшенна козацька сила,
Що в нас, панове молодцї, була **воля і дума єдина**«.

По смерти Хмельницького тої однодушности не стало і народна борба й оборона не могла остати ся. Притім не було нїякої орґанїзації та серед народної темноти не було ясної свідомости того, чого властиво нарід хоче та до чого має прямувати. До того всего народне тїло було знесилене безнастанними війнами та повстанями, а тут ворог зі всїх сторін став напирати.

І настали дуже сумні часи для України. Сам нарід назвав ті часи »руїною«, бо тоді нашу землю зруйновано цїлком. Польща, Москва, а відтак і Туреччина стала бити ся за Україну, кожда хотїла загарбати собі сю колись »медом і молоком текучу« землю. Мов хижі звірі роздирали українську землицю, руйнували, дїлили ся, якби своєю.

Андрусівським договором 1667 р. розпаювали Україну між себе Москва й Польща. Москва взяла собі весь край по лївім боцї Днїпра, Польща забрала правобічну Україну. На московськім боцї. заведено поволи кріпацтво, а на правий беріг, винищений та вилюднений довгими війнами й походами чужих військ стали знов один за другим напливати з Польщі пани, жиди й ксьондзи.

Відтак наступив другий поділ України. Умовою з Бахчисарою віддерла кусень нашої землї й Туреччина, хоч правду сказавши, не було над чим сварити ся, бо цїлий правий беріг — се було поле безнастанної війни, розграблено трома

ворожими військами, попалено, зруйновано, знищено. Право бережна Україна стала нїмою, безлюдною пустинею. Хто не згинув, той утїк; лиш дикі звірі блукали ся виючи та вишукуючи трупів.

І кривавими сльозами заридав український народ над нещасною долею своєї батьківщини. Він також блукав ся мов вівці без гідного проводу, бо його гетьмани, се переважно не були щирі патріоти, але наймити московського царя та польського короля. Нарід вправдї мав право сам вибирати собі гетьманів, лиш цар чи король їх відтак потверджували. Але нарід був так темний і так не розумів свого інтересу, що дуже часто піддавав ся хитрим аґітаціям або й пострахови Польщі та Москви і в несвідомости вибирав не ревних проводирів та оборонцїв, але ворогів собі і зрадників. І так Москва й Польща побивала Україну таки власними її синами; пустити брата на брата, се був найлїпший спосіб, нищити противника.

Яка-ж подібна ся історія до нинїшнього нашого житя! Таж і нинї ворог так часто водить за ніс наших людий і спонукує їх добровільно зрікати ся своїх прав, таж і нині ворог уживає добре випрактикованого способу, винайшовши собі все якесь нове сторонництво між нами і пускаючи його на весь нарід розбиває так народну єдність і відпорність. А якаж історія повинна була дечого нас навчити!

Оттак було і в тих тяжких часах перед 200 роками з накладом. Український великан, що колись був пострахом Туреччини, Польщі й Москви, нинї лежав під ногами тих ворогів, і навіть не годен був рушити ся до оборони. Власні його дїти блукали безрадні, а гетьмани пішли на службу чужим богам, або боронили лиш своїх інтересів.

Але преціньі на тім темнім шклї появляють ся від часу до часу світлї постатї, виступають люди зі щирими демократичними поглядами та більшими спосібностями орґанїзаторськими; стають на передї народа проводирі, що більше або менше успішно підносять поломаний прапор Хмельницького і борять ся чесно і завзято за предківську славу та добру долю України.

До тих визначних народних лицарів з тих часів належить і **Семен Палїй.** Його імя світлими красками записане в сумній історії »Руїни«, а й у народа живе в памяти по нині ші часи в численних піснях і переказах.

Семен Палїй родив ся на Україні в Батурині по р. 1650. По батьках звав ся він властиво Гурко, але пізнїйше козацьким звичаєм прозвали його Палієм, чи то від того, що палив панські замки, чи тому, що мав бороти ся раз з самим чортом, вицїлив в него і чорт займив ся полумінью. Так бодай розказував собі нарід про сего бравого козарлюгу.

Про молоді лїта є далї такий народний перекз: Семен був панським козаком, і на його очах мучили та гнобили українське хлопство. Не стерпіла добра душа такої наруги. Семен утїк у сьвіт, з твердою постановою, відомстити мучителям і вигнати з краю. Іде, і все думає одну думку: якби Господь Бог поміг ойму сповнити великий замисл. Так ідучи, утомив ся він і сїв під дубом; сїв відпочити тай так уснув. І снить ся йому ангел немов питаєть ся: »чого ти, Семене хочеш від Господа Бога?« — »Щоби він дав менї шаблюку«, відповів Семен; »я очистив би сей край від усякої погани«. — »Буде по твоїй волї: Бог дасть тобі шаблюку й огонь, а люди прозвуть тебе Палієм«, — сказав ангел і відійшов. Здрігнув ся Семен, почувши в руцї щось холодного. »Чи се не гадюка?« і схватив ся на ноги. А шаблюка так і відскочила — полискуєть ся. Перехрестив ся козак, подякував Богови і справдї небавом став воювати — очищати край від всякої погани.

От і відправив ся Палїй в Запорожську Сїч, у славне брацтво козацьке і тут швидко вславив ся, та став навіть кошовим атаманом над усїма козаками. Козацтво його шанувало а нарід, зачувши про його геройські подвиги, став уважати його »характерником«. Так ішли вісти, що Палія нїхто не може побідити, анї взяти в полон, а куля його не береть ся. Тай не дурно так було, бо він преціньь »ангельським чином воював«. Таж він шаблюку дістав від самого ангела; а була вона така тяжка, що як який козак провинить ся, то атаман Палїй за кару заставить його лиш нести шаблюку, а вже й сто гне під тяжестю бідняка, а козаки над ним лиш сміють ся.

Але й рушниця Палієва, се не була звичайна собі стрільба. Розказують, що коли Семен спалив чорта, приступив до нього старезний дід, білий як сніг, тай каже: »На тобі сю рушницю за те, щось убив сатану, тілько шануй її, будеш ти, каже великий лицар і побіждати меш неприятеля; будеш ти, каже, міняти ся як місяць: місяць: зостарієть ся зостаріеш ся і ти; зійде молодим, будеш молодим і ти; Вертай сину на Сїч«. Сказав се дід і Бог зна, де дів ся, бо не простий чоловік він був а святий Апостол. І став Семен воювати сею рушницею, і що наведе нею на ряд ворогів, то вони як полова сиплять ся.

Певна річ, що в усіх тих розказах народних нема богато правди; але то не раз так було за давних козацьких часів, що нарід з уст до уст розказував собі всілякі подібні дива про неодного козака-запорожця, який у горячих борбах вславив ся шаленою відвагою, пекольною силою та диким завзятем. Такі козаки-лицарі звали ся характерниками. До ряду тих народних героїв добув собі швидко приступ і С. Палій.

На Запорожу не зажив Палій довго. З ватагою сміливих людий іде він з Сїчи в правобічну Україну, що, як ми вже розказували через безнастанні війни майже зовсім була опустїла — і тут починає скликати людий у козаки, задумує заснувати нову українську державу та розширити її з часом на всю Україну. Воля,бртерство і рівність мали бути підвалинами нової держави; давний козацький лад мав станути в місце пансько-шляхотського; козацька рада мала заступити польську управу.

»Братерська наша воля
без хлопа і без пана«

мала віджити знов, як про се каже Шевченко в поемі »Чернець«, де як раз співає ся про Палія.

От і стали до Палія напливати цїлі громади народу, що терпів панщину, чи по московськім боцї, чи у Польщі. Осередком народного руху став Хвастів, і з відти запускали ся ватаги на всї сторони, та вигоняли шляхту, жидів та католицьких ксьондзів. Палій лагодив загальне повстанє проти Польщі. І дїйсно р. 1701 в купі з гетьманом Самусем запа-

лив народний рух на Волинї й Подїлю. Козаки заволоділи Бердичевом і заподіяли там різню. Відтак займили Білу Церков. Пани й жиди утїкали громадами, хто взагалї встиг живий добути ся. А тимчасом щораз більше народу збігало ся до Палїя і повстанє ширило ся сильно.

Рух став небезпечний для Польщі. Але, що вона була сама безсильна і надто занята иньшою війною, тож звертала ся більше разів до московського царя Петра, аби поміг приборкати Українців.

І бачимо тут наглядний примір історичний, що сотки разів повторяв ся в нашій минувшинї, тай нинї не трудно його нераз добачити. Польща й Москва, два тяжкі неприятелї з зовсїм суперечними інтересами, подають собі спільно руку, коли йде о здавленє грізного сусїда, укр. великана.

Приступив тут ще до роботи проти Палїя гетьман лїво бережної (московської) України, Мазепа. Він бояв ся, що як Палїй розворушить нарід до повстаня не лиш по правім, але й по лївім боцї Днїпра, то готов нарід його самого скинути з гетьманства, а вибрати гетьманом Палїя. Бо треба знати, що нарід не любив Мазепу за його шляхотсько-аристократичні погляди. От і Мазепа починає обмовляти Палїя перед царем, а в кінци підступом зловив його і віддав цареви в руки.

Увесь біль і уся лють народа звернула ся проти Мазепи за те, що він підступним способом відобрав народови його любимця, геройського проводира, та щирого демократа народолюбця. Богато народних пісень прегарно оспівує ту хвилю арештованя Палїєвого і в них Мазепа прозиваний »проклятим псом« та подібними словами. Ось одна пісня:

»Ой із-шід річки та із-під Лиману
та вітер повіває.
Там Мазепа Палїя Семена
на охоту взиває:
»Ой прибудь, прибудь, Палїю Семене
на охоту до мене,
Ой не буде, Палїю Семене
тобі кривди від мене«.

Оттак Палїй не перечуваючи нїчого лихого, прибув до Мазепи. Гетьман його приймає та наповає. Аж тут:

»Ой, як крикнув проклятий Мазепа
та на свої улани:
»Возьміть, возьміть Палїя Семена
та збийте в кайдани!«
Ой збили Палїя Семена,
та вкинули в темницю,
Сам поїхав проклятий Мазепа
аж до царя на столицю.
»Ой чолом, чолом, найяснїйший царю,
превеликая сило,
Хоче Палїй на тебе руку підняти;
а Москву в пень спалити«.

То очевидно була брехня, а Мазепа видумав її лиш на те, щоби обмовити Палїя перед царем і позбути ся його. Тому й питає ся царя:

»Дозволяю ся найяснїйший царю
йому з плечий голову зняти«.
»Не велю-ж я йому з плечий голову зняти,
велю в Сибір ізослати«.

Оттак заслано улюбленого народного проводира в далеку Сибір аж над ріку Єнисей, там де темні бори, вічні снїги, де живої людини на лїк не найдеш. І промучив ся там Семен Палїй за своє народолюбство цїлих пять років. Доперва коли Мазепа, відступивши від царя, став в купі зі Шведами Москву воювати, загадав цар відкликати Палїя, щоби тим приєднати собі український нарід тай придбати самого Палїя до помочи проти неприятеля.

От і явив ся до царя Семен такий старий та оброслий, борода по пояс, а ізмучений в каторзї — Боже! Цар з ним поздоровкавсь, тай став просити прощеня. Каже: »Прости мене, Палїю! Я тебе обидив«. — Бог тебе, царю простить, а я прощаю«.

»Ну Палїю Семене«, каже цар, »чого ти тепер від мене хочеш? Чи великого панства, чи золота, чи що?« А він ка-

же: »Щож, царю? Я буду просити — одну річ подаруй мені!« — Що таке? Кажи!« — »Не пльондруй, каже, України«. »Ну, каже цар, для тебе дарую!«

Але цар, як звичайно, не дотримав тлова. Вправді по війні Палїй вибрав ся у хвастів, кінчати розпочате дїло, але швидко він побачив, що цар потайки ладить ся відступити правобережну Україну раз на все Польщі. Супроти того Палїй став порозумівати ся з Туреччиною, але й тут не вело ся і серед гірких розчарованьь задумав старець »лихом недобитий« перебути послїдні хвилї житя в Межигорськім монасти ри коло Київа.

Се було звичаєм у Запорожців, що неодин лицар, вславивши ся у геройських борбах з Турками-бісурменами та з шляхотською Польщею, вступав на старі лїта у монастир спасати душу. Межигорський монастир повний був таких ко заків-черців. Такий сивий козарлюга, прощаючись зі світом, прощав ся також зі славним Сїчовим товариством, бенкетував у послїдне з братчиками-козаками, та вони його від так відвозили під браму монастиря.

Подібно і про Палїя співає Тарас Шевченко в гарній поемі »Чернець«. У Київi на подолї посуває ся вулицями громадний похід. Музика грає, козацтво витанцьовує, а на передї Семен Палїй у червоних штанах оксамитних матнею мете, гуляє, аж встає курява, та ще приспівує наче молодий козак. І так:

»Аж до Межигорського Спаса
Протанцював сивий,
А за ним і товариство
І весь сьвятий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: »Пугу,пугу!...
Привітайте сьвяті черцї
Товариша з Лугу!«
Сьвята брама одчинилась, —
Козака впустили:
І знов брама зачинилась,

На вік зачинилась
Козакові«.

В монастирі Семен Палій не довго ще проживав, не довго згадував молоді літа та молив ся за Україну. Року 1710. розстав ся з житем найлїпший може та найщирійший проводир в тих незвичайно сумних часах української руїни Погиб чоловік, що мав найкращі гадки і так гарно взяв ся був переводити їх в дїло; але вороги України стали бояти ся його, а свої позавидували йому. І всї ті темні духи подали собі руки і зловили та знищили народного борця в самих по чинах його патріотичних, народолюбних змагань!

Полягла козацька голова,
як від вітру на степу трава:
але слава не вмре, не поляже«.

І справдї Семен Палій, народний герой до нинї живе в памяти українського народа. Народ славить його та банує сердечно за своїм любимцем проводиром.

»Ой ти, Семене, Семене Палїю,
ти преславний козаче,
за тобою Семене Палїю,
та вся Україна плаче«.

І розказує собі нарід на Українї, що Палій і тепер десь живий, і як Господь йому велїв, міняє ся як місяць: старіє і молодіє.

Побіда Хмельницького під Збаражем і Зборовом.

(Оповіданє з давнїх часів).

Іван Левицький.

Побіда Хмельницького під Збаражем і Зборовом.

(Оповіданє з давніх часів).

1. ПОЛЬСЬКІ ПОСЛИ У ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

Рік тисяча шістьсот сорок девятий був дуже славний для Хмельницького і для цїлої України. Козацьке військо, розбивши поляків на Жовтих водах, під Корсунем та під Пилявою в Подольщинї з честю й славою верталось до дому. Про ті часи склав нарід пісню:

Та не буде краще, та не буде лучше,
як у нас на Вкраїнї:
Де не має ляха, де не має жида,
не буде ізміни.

Після нового року Хмельницький прибув до Київа. В Київї дзвонили в дзвони, стріляли з гармат. Велика сила народа зійшла на привитаня Хмельницького. З цїлою козацькою старшиною Богдан вїхів у Київ через давні »Золоті ворота« князя Ярослава. Коло церкви святої Софії стріли його митрополит та духовенство, а студенти київо-могилянської академії співали йому вірші.

З Київа Хмельницький поїхав до Переяслава; сюди почали прибувати до його посли з сусїдних держав. Туреччина, Молдавія, Угри і Московщина прислали до його своїх послів: вони запобігали в його ласки, бо знали що в його руках була сила; вони сподївались, що він, може, незабаром стане гетьманом самостїйної української держави. Турецький султан, Магомет четвертий, прислав до Хмельницького посла, Агу-Османа, для переговорів. Хельницький просив турків, щоби вони дали йому поміч проти Польщі, а за те обіцяв платити туркам гріши ми що-року, як Україна стане самостійною державою, ще й від

дати туркам частину Польщі по Люблин. Молдавський господар Лупула бояв ся своїх бояр і просив у Хмельницького війська собі до помочі. Хмельницький післав у Молдавію свого сина Тимоша. В Лупули була гарна дочка, Олександра і Богдан задумав висватати її за Тимоша.

Семигородський князь Степан Ракочі теж прислав свого посла і обіцяв разом з козаками наступити на Польщу. Після всїх приїхав і московський посол Унковський і привіз Богдану від царя дари. Тілько ще не було послів із Польщі. Хмельницькому дуже хотїлось, щоб чужоземні посли побачили, як горді польські пани просити муть ласки й мира в козаків, котрих переднїйше мали нї за що. Ще в другій половинї сїчня король вислав з Варшави послів з бунчуком, патерицею (кінським довгим волосом зверху) і гетьманською булавою для Хмельницького. Булаву віз старий воєвода Адам Кисїль, князь Четвертинський, і инші польські пани. Вони доїхали до річки Случі на Волинї і не могли далї їхати: повстанє не вгамувалось ще; нарід по Українї не переставав робити своє дїло проти поляків. Хмельницький післав полковника Тишу з козаками, щоб вони провели послів і оборонили їх від народа. В пятницю, десятого лютого приїхали посли до Переяслава. Хмельницький з полковниками виїхав витати їх за місто. Перед ним несли бунчуки і червону запорожську хоругов; чим він хотїв подражнити польських послів, натякнувши, що він і без королївської ласки давно вже вибраний за гетьмана козаками і народом. Щб покепкувати трохи з панів Хмельницький оповістив їм, що буде приймати від них королївську грамоту і гетьманську булаву на майданї. Йому хотїлось насміяти із них перед чужоземськими послами і перед народом. Пани образились, але мусїли корити сь. Десятого лютого в 12 годинї, опівднї, Хмельницький з церемонїєю вийшов на майдан. На йому була дуже дорога шуба з соболїв, крита гарною дорогою матерією. Гетьман був прикритий бунчуками. Кругом його стояли полковники з своїми булавами і вся козацька старшина. Козаки і нарід заняли майдани, вулиці, обсїли покрівлї на дахах. Тут стояли й чужоземські посли. Як вийшли королївські посли, козаки заграли на трубах та на бубнах. Кисїль, православний і українець, приступив до Хмельницького і держав в одній руці королївську грамоту, а в

другій гетьманську булаву, обсипану дорогими діямантами.

»Його світлість, найяснїйший король«, — почав Кисїль, — »посилає ясновельможному панови гетьманови й усьому запорожському війську свою королївську ласку«.

Тодї Кисїль подав Хмельницькому грамоту на гетьманство й булаву, — а другий польський посол — червону корогву з білим орлом. Хмельницький узяв те все і подякував. Грамоту голосно прочитали народови. Нарід закричав: »На що ви, ляхи принесли нам ті цяцьки? Знаємо вас! Хочете знов нас при боркати в неволю«. Полковник Джеджалик виступив на середину і промовив: »Хочете нас знов піймати, щоб ми знов надїли панське ярмо? Нехай злизнуть ваші солодкі дари! Майте ви собі свою Польщу, а Україна нехай зістанеть ся нам, козакам«. Після церемонії Хмельницький запросив послів на обід. За обідом почала ся розмова про недавну колотнечу з Поляками. Хмельницький гримав на панів і домагав ся, щоб йому видали Чаплинського і покарали князя Єремію Вишневецького, запеклого ворога козаків. Він нарікав, що і в той навіть час Ридивил і инші пани нападали на українські міста і вирізували людий.

---

2. Відповідь Хмельницького польським послам.

Так витали козаки польських панів. Нїчого було й думати про мир. Кисїль просив до себе Хмельницького на обід на другий день. Хмельницький з полковниками приїхав до його го аж в вечері. Почала ся знов неприємна та нелюба розмова. Поглузувавши з ляхів, Хмельницький вернув ся до дому. Другого дня Кисїль прислав свого свояка, князя Четвертинського, теж православного і родом українця, спитати Хмельницького, коли пічнуть ся переговори.

»Завтра буде справа й розправа«, — сказав Хмельницький, — »бо я саме тепер угорського посла виряжаю. А вам скажу просто, що з вашої комісії нїчого не буде. Війна пічнеть ся через три, або чотири тижнї. Переверну вас, всїх ляхів, до гори ногами і потопчу так, що опинитесь під моїми ногами, ще й турецькому цареви в неволю віддам. Я хоч собі мала людина,

але так Бог дав, що я тепер єдиновладний самодержець український. З тим і йдіть. Завтра буде справа й розправа«.

Двайцять третого лютого Кисіль знов пішов до Хмельницькому і почав йому говорити про переговори. Хмельницький відповів йому: »Шкода й говорити! Був час говорити, коли пани ганяли мене до Дніпру і за Дніпром, і як я бив ляхів і на Жовтих водах, і під Корсунем, і під Пилявою. Тепер я вже доказав те, що і не мислив; докажу ще й те, що замислив. Вибю з ляцької неволі цілий український нарід. Двіста, триста тисяч війська буду мати. Орда стоїть на готові. Доволі буде мені землі по місто Холм, по Львів та по Галич. А ставши над Вислою, скажу ляхам: »сидіть, ляхи! мовчіть ляхи!« Не зістанеть ся ні одного польського князя, ні шляхтича на Україні«.

Промовляючи ті слова, Хмельницький зскакував з місця, тупотів ногами, скуб себе за волосє. Польські посли здеревеніли, слухаючи ті слова.

Після такої мови, польські посли пішли до дому. Хмельницький не звелів їх пустити до себе, і вони стали боятись, щоб їх не згубили з світа. Але вони впросили Виговського, щоб він встоював за ними перед гетьманом. Хмельницький знов покликав їх до себе і витягнув з під килима, що ним був застелений стіл, лист.

Там були написані постанови згоди з Польщею: а між иншими постанови, щоб запорожське військо на цілій Україні мало свої давні вільности, щоб козацький гетьман держав справу тілько з королем, а не з панами; щоб на Україні і Білій Руси воєводами та каштелянами було настановлено тілько українців православної віри; щоб київський митрополит мав перше місце після католицького митрополита в варшавському сенаті і т. ин. Посли прочитали постанови і тілько плечима здвигнули. Після таких переговорів та умов комісарі; чи посли, виїхали з Переяслава. Вони казали, шо Хмельницького полковники сичали та шипіли на поляків, неначе гадюки, і знали, що не буде мира між поляками й козаками.

3. Козацькі загони.

В той час, як польські посли їздили на переговори про умови мира до Переяслава, Ян Казімір коронував ся в Кракові на польського короля і зимою в сїчни зібрав сойм. Сойм постановив зібрати військо і післати його на Волинь проти козацьких загонів. Досять тисяч польського шляхетського війська пішло на Волинь і стало під Константиновом, козацькі загони лютували на Волинї, як і переднїйше. Ватажко Гарасько взяв Острог, вирізав чотириста жидів та ляхів і прогнав з Острога дїдичку, унуку славного князя і щирого українця Константина Осторожського, Анну-Алойзу, котра вже сполячилась і пригноблювала українців. Кривоносенко збунтував Полїсся. Третий козацький ватажок, Донець, завоював Заслав. Польське військо ходило зпід Константинова загонами, чи ватагами, і розбивало козаків. Поляки взяли Звягель на Волинї і вирізали українців потім взяли Бар на Подолї, напали на Шаргород і вирізали Українців у Гусятинї. Вертаючись до Варшави, Кисїль заїхав у свою маєтність у Волинське село Гущу. Шість сот козаків врізалось у Гущу, і Кисїль ледви втїк від них. Такий то був той мир між поляками й козаками, про котрий клопотались польські посли в Переяславі.

---

4. Козацькі полки на Українї.

Весною Хмельницький розіслав листи по цїлій Українї і закликав всїх вставати на Польщу. Гетьманська столиця Чигирин нїби закипіла людьми. Селяни й міщани, кидали все і сходились до Хмельницького, села і хутори стояли порожні. Міщани, шевцї, кравцї, пивовари, теслї—всї збігались у козацький стан. Навіть урядники з міст, радцї та війти обстригали собі бороди, запускали вуси по-козацьки і приставали до козаків. Тілько дїти, жінки, дївчата та калїки зіставались дома. Хмельницький розділив усю Україну на полки, буцїм-то як теперішні губернї, або повіти. Кождий полк звав ся по найбільшому місту в полку, на приклад чигиринський, черкаський, полтавський, черни-

говський. Кождий полк дїлив ся на сотнї. Сотнї стояли по селах, і в тих сотнях часом було по тисячі, або і більше козаків. Сотнї дїлились на куренї де було по кілька десятків козаків. На півднї козаччина захоплювала й займала землї до Бесарабії й до Акерману на Днїстровім лиманї, на півночи полки обіймали землї по Гомель і Дронину у Могилевській губернї на Білій Руси, а Овруцький полк вгонивсь далеко в Минське полїсє. Найвисша власть на Українї була тепер у гетьманських руках. Кругом його стояла старшина: обозний, що держав у своїх руках гармати, осаул, через котрого гетьман посилав прикази, писар, хорунжий, що держав у руках військові хоругви. Над кождим полком був настановлений полковник, і в його полку була така сама старшина, як і коло гетьмана. Всїх начальників і самого гетьмана вибирала і скидала, »козацька рада«. Але за часів гетьмана Хмельницького в »Радї« мав спїл ввесь народ, бо тодї й козаки й народ мали право вибирати і скидати старшину й гетьмана.

В той час польське військо готувалось до битви з козаками. Король Ян Казімір настановив за приводця війська пана Фірлея. Князь Єрема Вишневецький знов образив ся і покинув польське військо, але як почув про страшну силу Хмельницького, то сам приїхав і став під рукою Фірлея. Поляки вибрали на Волинї для битви з козаками Збараж і стали під містом. На горі стояв міцний замок, під горою було місто, обкопане ровом. Поляки стали під Збаражем і почали окопуватись окопами і насипати вали.

Хмельницький виступив з Чигирина і помалу йшов на Волинь. До його прийшов на поміч кримський хан Ісламм-Гірей з татарами і навіз з собою кримських татар в кожухах, вивернутих на верх вовною. Прийшли на поміч і донські козаки — та навіть з Кавказських гір черкеси з чупринами, позакручуваними за ухо по українськи. Турецький султан прислав Хмельницькому шість тисяч турків; кождий, хто хотїв, приставав до козаків і не просив плати, бо кождий знав, що поживить ся від богатих панів. Хмельницького військо було велике. Поляки, почувши під Збаражем, що на них іде така страшна сила, з переляку й поопускали руки.

5. Польські окопи під Збаражем.

Двайцять восьмого червня перед самим св. Петром, Поляки сподівались козаків під Збаражем що-години, а окопи були ще не готові. На св. Петра, в пятницю Фірлей вислав виглядати на розвідки загон Сїкарівського. Тілько що він відїхав далеко від окопів, як проти його на зустріч почала йти велика сила татар. Загон Сїраківського почав втїкати. Татари догнали його і розбили до чиста. Сїраківський ледви втїк до Збаража — і сказав, що Хмельницький от-от незабаром буде під Збаражем. Як на то теж серед ясного неба десь взяла ся маленька хмара; блиснула блискавка, вдарив грім, потрафив у коругов, що стояла коло намета самого Фірлея, і розбив держално. Се показало ся для всїх недобрим знаком. Кли відразу підняла ся курява; поляки почули страшний крик та галас і побачили татар. Окопи були неготові. Пани позакачували оксамітові рукави своїх дорогих контушів, кинулись до заступів і копали цїлу ніч, а все таки не окопались навкруги. З одного боку, де був ставок окопів зовсїм не було. Аж тут насунули, як ті хмари, й козаки. Хмельницький глянувши, що окопи не доведені до кінця, промовив: »справимо-ж тепер бенкет ляхам«.

Зараз після Петра почали ся переднїйше за війну герцї: козаки й поляки вихвачувались на конях і били ся подекуди поодиноко. В неділю, першого липня, Хмельницький пустив на те місце, де не було окопів, татар та козаків. Поляки попереду відтисли і відбили їх: але козаки вдарили разом з трийцяти гармат, а татари посипали на них стрілами, і вони мусїли повернутись за окопи. В понеділок, другого липня, Хмельницький післав гадяцького полковника Бурлая з полком до ставка, де не було окопів. Сміливо напав Бурлай на польську і угорську пїхоту. Він плавав по Чорнім морі, завоював Синоп, завдавав страху туркам в Царгородї. Сміливо Бурлай загнав ся в самий польський обіз. Поляки перелякались і крикнули на Фірлея, що їм не можна битись з такою силою, і що треба втїкати до Збаража в замок. Один князь Єремія Вишневецький, Лубенський дїдич, не бояв ся. Грізно він крикнув на полохливих панів, і вони притихли.

»За мною, брати, кому смерть люба!« крикнув він і кинув

ся на Бурлая. Козаки подались до ставка. Богато їх потонуло; загинув і Бурлай. Морозенко кинув ся помагати Гадачанам, але його відбили; він сам ледви всидів на коні і трохи не попав ся в полон, в неволю. Хмельницький побачив, що не візьме польського стана нападом, і постановив собі обступити його навкруги, бити з гармат і заморити голодом. За одну ніч козаки насипали кругом польського стану вал, висший від польського і поставили на него гармати.

Рано третого липня козаки вдарили з гармат з валів просто в польський стан. Тоді поляки побачили, що вони дуже широко розтягли окопи, і другого дня окопались другим валом богато вузшим, вигнали за окопи непотрібні коні, а самі рушили за ті нові окопи. Тілько що вони ввійшли за нові окопи, козаки кинулись за ними вслід і насипали ще вище окопи та знов почали бити з гармат в поляків. Поляки насипали свої вали ще більше, а козаки і собі насипали такий високий вал, що з його можна було влучити кулею собаку в польських окопах. День і ніч козаки смалили з гармат на поляків. Кулі сипались, неначе град. Пани розібрали свої шатри, прикрились корогвами, потім як нїчого не помогло, почали обкопувати себе й коний. Кождий пан викопав собі яму тай сидів в нїй як кертиця у норі. Тоді поляки обкопались третїй раз ще тїснїйшими окопами, вже під самим містом; але як тільки вони рушили з місця, щоб сховатись за новими окопами, козаки кинулись на заднїх і побили велику силу поляків. Через три години козаки й собі вже насипали такий високий вал, що як тільки котрий пан висунув голову з своєї нори, козаки зараз стріляли в його. Козаки зовсїм закопали поляків і місто Збараж. Щоб швидче забрати поляків, Хмельницький казав копати під землею великі нори, чи печери, попід валами в саму середину польського стану. Поляки побачили, що козаки чогось перестали стріляти з валів, і догадались: вони ставили на землї миски з водою і клали бубни. В декотрих місцях бубни гудїли, а вода в мисках ворушилась хвилями. Поляки догадались, почали і собі копати печери насупроти козаків та й здибались з ними під землею. Там в темних норах бились козаки з поляками, наче в пеклї.

6. Голод у польському таборі.

На лихо панам в їх містї повиходила вся харч та пожи-вок. Привезти через козацький стан не можна було нї за що в свiтї. Пани почали їсти коний. Коли не стало коний, вони збирали й їли здохлятину з тих коний, що були постріляні. Жовнїри збирали їм в містї котів собак і миший, а як поїли й це добро, то здирали з возів шкури, краяли на шматочки чоботи, розмочували в водї і їли. Декотрі гризли зубами спеклу землю. Козаки накидали в воду трупів, і пани мусїли пити воду з сукровицею. Настала лїтня спека. Трупи гнили і смердїли: їх не було куди вивозити, не було де ховати. Козаки і селяни ще надто глузували з панів, одпочиваючи на валах: »А коли ви панове, будете одбирати чинші на Українї?« — кричали селяни »от уже рік минув, як ми вам нїчого не платили, чом оце ви не загадуєте нам на яку панщину? Годї вам уже держатись! Тілько дурно контуші понищили та сорочки подерли, по шанцях лазючи. Того вам наробили рiжні здирства, як оте очкове, панщина, та сухомельщина. От тепер козаки добре вам заграли в дудку!«

---

7. Бунт польських лицарів і підступ Вишневецького.

Пани побачили, що їм доведетьця пропасти, почали просити у козаків мира. Вишневецький виїзджав з окопів і переговорював ся з ханом. Кисїль з панами приїзджав до Хмельницького. Хмельницький домагав ся, щоб йому видали Вишнецького, Конецьпольського і инших панів, і щоб границею між Польщою й Україною була ріка Висла. Пани не згодились і дали одповідь, що не мають права без короля оддїлювать Хмельницькому границю. Хан Іслян Гірей розсердив ся, довго стоячи під Збаражем, покликав Хмельницького і сказав йому:

»Як ти за три днї не забереш поляків, то доведетьця тобі дорого викуповатись. Ти обіцяв заселити менї Крим ляхами, заселиш ти його своїми козаками«.

Хмельницький виїхав до козаків і казав їм лагодитись до

приступу. Поперед усього він казав до дручків попривязувати поляків, забраних у полон, і начепляти їм на шиї мішків з землею, щоб їх не брала куля. Потім їх поставили рядками, ще й підганяли ззаду нагайками. За ними виступили козаки з драбинами, крючками і ланьцюгами... Вже козаки перелїзли в декотрих місцях через окопи і різали панів. В польськім станї був такий дим, що один поляк не бачив другого. Пани закричали:

»Не можна нам довше держатись. Киньмо гармати в замку, покиньмо два полки, а самі втїкаймо!«

»Кудиж ви втїкаєте!« — сказав Вишнивецький, — хіба причепите крила собі і коням та перелетите через козацький стан. Будемо битись до останку« — крикнув Вишневецький і кинув ся на козаків, перескочив через окопи і розігнав селян.

Другого дня козаки знов полїзли по драбинах на вали панів і витягали гаками на вал вози з польського стану. Вже пани почали гримати на Вишневецького за те, що він не дав їм нї втїкати нї віддатись козакам, та ще й дурив, що король швидко приїде на поміч. Князь Єремія сидїв з панами в наметї, думав, думав та нїчого не видумав. Пани побачили, що вже настала їх остатня година. Коли це одразу прилетїла стріла, нїби од козацького стану, і впала перед ногами Вишневецького. На стрілї стремів парець, а на ньому було написано:

»Я поляк, хоч мушу поневолї служити Хмельницькому, даю вам вістку, брати поляки, що король ваш за пять миль з відцїль йде з великим військом; ждїть і сподївайтесь короля!«

Ту штуку вигадав сам таки Вишневецький. Він звелїв одному свойому приятелеви пустити стрілу між панів. Пани дїйсно повірили і почали ждати та сподїватись од короля війська на поміч. Сам Вишневецький нїчого не знав про короля й його військо. Коли вістка за те, що польський король вже недалеко, рознеслась по облозї, оповістив Вишневецький, що дасть велику нагороду тому, хто перейде через козацький стан і дасть знати про усе королеви. Знайшов ся шляхтич Стомківський. Йому дали лист до короля, в котрім просили, щоб прибував з військом до Збаража, як найшвидше! Одинайцятого серпня, в спасівку, Стомківський перебрав ся за українського селянина і в ночі сїв на човен, переплив ставок, і

як козаки покотом спали, рачки переліз через козацький стан. Як стало свитати, він заліз в очерет на болоті і сидів там цілий день. Другої ночі бурянами відійшов далеко, побіг через села, і прибув до місточка Топорів, коло Бродів у Галичині, де в той час стояв Ян Казімір.

---

8. Король іде польському війську на підмогу.

В той час, як козаки бились з поляками під Збаражем, король Ян Казімір дав загад панам збирати ся у військо. Кождий пан виїжджав на війну з кількома служниками на конях; за ним їхав віз повний харчі: сухарів, шинок, оцту, горівки. Там лежали дорогий посуд і всяка зброя, а було разом з тим казанок, сокира, лопата і все, що потрібно для війни. Селяни тоді не одбували служби в війську, а тільки робили панщину. Пишно виїхав король з столиці, але на виїзді під ним спіткнув ся кінь. Всі сказали, що то поганий знак. Королева була дуже смутна, випроводжуючи в дорогу короля. Король виїхав до Люблина і цілі два тижні ждав панського війська. Пани збирались помалу. Після Петра рушив король в дорогу і тоді вперше почув, що вже кримський хан прийшов на Україну і пристав до Хмельницького. Але де тоді був козацький і татарський стан, того він зараз не знав; він ішов та все оглядав ся на всі боки, чи не нападають на його козаки й татари. Не раз і не два він посилав післанців на розвідки, а вони назад не вертались: мабудь їх ловили козаки та вбивали. Король розпитував селян, але ті не казали йому зумисне нїчого.

»Ті Українці то тепер загалом повстанці!« — промовив король і все помалу йшов уперед, щоб до його встигла пристати шляхта. Замість Збаража, король повернув на Золочів. Сюди привіз Стомківський королеві лист од Вишневецького. Як на лихо, літо 1649 року було було дуже дощаве й мокре. Цілий місяць ливцем лили дощі, як з ведра. Вози грузли в болоті та бакаях по дорогах; ріки розлили ся, що повіддя позносило мости, позатоплювало греблі. Війська скарбового в короля зісталось небагато. »Посполите військо« у самих панів

дїдичів та дрібнїйшої шляхти сходились до короля мляво, помаленьку, наздоганяючи короля в походї та пристаючи до королївського війська. На лихо полякам вони йшли вперед, нїби десь на морі плили, не віддаючи гаразд де знайдуть козацьке військо й стикнуть ся з ним. Українські селяни по всїх селах хоч і добре про те знали, де стоять козаки, та не казали полякам.

---

9. Побіда Хмельницького над польським королем під Зборовом.

Тим часом Богдан Хмельницький, довідавшись під Збаражем, що король посуваєтьця з військом усе близше та близше, покинув частку свого пішого війська в окопах під Збаражем, щоб вони стерегли поляків в їх окопах, а сам з кінним козацьким військом та з татарами і їх приводцем ханом Іслам-Гіреєм виступив просто до Зборова. Хан виступив, маючи на думцї доконешне взяти короля Яна Казіміра в полон і потім злупити з поляків великий викуп за його.

Лїворуч од міста Зборова на Волинї був густий дубовий лїс, що заслоняв вигляд од міста на далеку лучану місцину. Хмельницький повів туди своїх козаків і татар і засів у лїсї. Козацьке військо стало за милю од польського обозу, і поляки навіть не заздрівали сього. Через місто Зборів текла самовилка од річки Стрипи. Польське військо стояло по правому її боцї і налагодилось перевозитись на лївий бік. Тодї Хмельницький покинув частку татарського війська по лївий бік річки, а другу частку вкупі з козаками перевів на правий бік. Він ждав, поки польське військо стане перевозитись через річку, і тодї саме напасти на них з обох боків. Поставивши військо на поготові і зібравши старшину, він виступив вперед лавами козаків промовив таку промову:

»Молодцї! батьки й брати й дїти простягають до вас рукою і благають вас визволити їх із фараонського ляцького ярма. Душі замордованих ляхами благають про пімсту за їх кров та муки. Але не зважуйтесь підняти убійницької руки на

його милость-короля! Ми вагаємо проти панів, наших гнобителів, котрі направили його проти нас«.

Було це в серпні на передодні латинської Першої Богородиці. Король перевіз ся через річку до костела, слухав службу Божу й запричастивсь. Ксьондзи висповідали загалом військо. Король сказав до війська промову. Як він скінчив свою промову, один пан прибіг і оповістив, що бачив недалечко татарський загін. Короля не дуже стурбувало.

В неділю вранці поляки начали переходити по двох мостах, що впереддень були зроблені на швидку руку на річці. Мости були вузкі. Військо розтяглось. Козаки з ліса бачили усе дочиста. Сам Хмельницький виліз на високе дерево і кмітив по мостах за усім. Поляки не хапались переходити. Пани, перейшовши через міст, ще й посідали обідати. Було це вже опів-дні саме на половині переходу війська.

Коли саме в той час татари вискочили з ліса і напали на задню половину війська. В Зборові українські міщани задзвонили в дзвони, бо були в змові з козаками; козаки й татари по обидва боки річки несподівано напали на польське військо, з страшним гуком та галасом. Слуги з переляку повтікали і покидали вози на мосту, так що полякам не можно було рушитись, щоб перехопитись через мости і скупитись до купи. На дворі була мрака, слота і туман. Почалась страшна різанина. Шляхтичі падали як скошена трава; кінне військо почало тікати. Піхоту козаки шаткували, як капусту. Король з обозом стояв одалік і посилав із свого війська загони на підмогу. Але козаки вилущили їх один по одному; цілі полки шляхти були вирубані в пень. Загинуло й богато панів значних православної віри.

Поклали свої голови й цілі полки православної галицько-української львівської і перемиської шляхти, котра в купі з ворогами билась проти своєї України! На пів милі все поле і болотяні луки та мочарі були засіяні панським трупом. Кров текла ріками; однак панів, окрім слуг та челядників, полягло пять тисяч, ввесь скарб, всї гармати і вози забрали козаки і татари.

Побивши одну половину війська, козаки кинулись на другу. Друга половина польського війська вже перейшла через річку, поламала мости і стала в лави. Але Хмельницький

ще переднїйше післав за річку татар. Не встигли поляки оглянутись, на їх налетїли татари і вдарили з одного боку. Густими лавами з диким криком кинулись на їх татари, а за ними з лїса посипались козаки. Тричі поддавалось польське військо і тричі виправлялось. Був дощ: уже давно задощилось, то через те стояв туман. Татари кинулись у середину польського війська зміщали його так, що непритомні поляки били один одного. Не встояли поляки і почали втїкати. Король надлетїв з свого обоза конем насупроти їх, махав шаблею, сам хапав за уздечки і повертав назад, вмовляв та кричав, що вбє своєю власною рукою того, хто наважитьця втїкати; але те нїчого не помагло. Татари лїзли слїпцем, настирливо, нїби їм хто очі повиколював. Поляки подались назад, і тілько смерком перестали битись.

---

10. Хмельницький помилував польського короля.

Настала темна нїч. Страшна та неприємна була та нїч для поляків. Всї з переляку не знали, що дїяти. Король і старшина, сидячи на конях, зїхались на раду.

»Ми пропали!« — заголосила старшина, — »У Хмельницького певно буде до сто тисяч самих козаків. Нам треба спасти хоч самого короля!«

»Я вмру от-тутечки, а не піду з стану!« — промовив король.

Король звелїв робити окопи, щоб досвіта окопатись валами. Поляки взялись до окопів. Коли це пішла чутка між жовнїрами, що король хоче покинути військо.

»Це нас хочуть зрадити та покинути на заріз козакам та татарам!« — крикнули непомірковані пани поляки і покидали заступи. Один литвин розказував, що вже короля нема в станї.

А король тільки що прилїг на землю, щоб хоч трошки одпочити. Тільки що він почав дрімати, перед ним стояв польський ксьондз і розповідав, що між військом уже пішла недобра чутка, нїби короля вже нема в облозї.

»Коня!« крикнув король: »Я сам поїду помiж лавами війська і докажу, що я й думки не маю втїкати«.

Подали коня. Король сїв на його; перед ним несли палаючі смолки, смолоскипи.

»Ось-ось я! ваш король! схаменїтьця! не втікайте! не кидайте мене! Я вас не покину«.

У короля крапали по щоках сльози. Всї поляки ущухли, заспокоїлись і знов взялись за лопати та заступи.

Стало розвиднюватись. Король поставив військо на битву. Зійшло сонце. Татари вдарили на те місце, де небуло окопів. Хмельницький розділив козаків на дві частки: одна вдарила на короля, а друга на місто. Король казав оповістити козакам, що він одбирає гетьманство од Хмельницького, а хто принесе йому Хмельницького голову, він заплатить десять тисяч талярів. Козаки самопо-собі глузували з того оповістіння. Міщани задзвонили в дзвони, закидали рови хворостов та хмизом і показали козакам дорогу до міста; козаки взяли церкву, що стояла з краю в містї, встягли на неї гармати і звідтіль смалили в польський стан. А тим часом Хмельницький кинув ся на окопи. Вже на окопах стояла козацька корогва. Як хвиля води, козаки шубовснули в польський стан.

»Ради Бога, спасайте мене й Польщу!« — кричав король до поляків. Непритомні поляки пани стовпились з корогвами навкруги короля, щоб часом козаки не взяли його в полон у неволю. Козаки розбили королївську варту і доскочили до самого короля.

»Згода!« — крикнув Хмельницький до козаків і казав спинитись і перестати битись з поляками. Битва стихла і спинилась... Козаки одступили од короля. Хмельницькому не бажалось і не хотїлось, щоб християнський король пішов у неволю в Крим до бусурманів. Хан кримський нахваляв ся, що візьме живцем короля в полон, і само-по-собі, й не помилував би його. Козаки одступили від польського стану.

Після того до польського стану приїхав татарин і привіз королеві один лист од хана, а другий од Хмельницького. І хан і Хмельницький писали до короля, що вони хочуть почати з поляками переговори про умову на згоду. Король згодив ся на це. Опівднї виїхав з козацького стану трубач і засюрмив тричі, подаючи звістку, що там уже ждуть польських посланців для розмови. Король послав послів, і передніще за все го-

ворили з татарськими послами. Татари жадали, щоб поляки заплатили їм ще давно залеглу данину двісті тисяч золотих, а потім, щоб згодились платити їм що-року девять — десять тисяч золотих, і щоб король вернув давні вольности козакам.
закам.

Хмельницький написав знов свої постанови для згоди та мира і післав з ними двох полковників. Полковники прийшли в пишний королів намет і поклали перед ногами короля лист Хмельницького. Хмельницький домагав ся »амнестії« цеб-то, щоб простили козаків за повстання, нікого не потягли на будлї яку кару та одповідальність, щоб козакам вернули їх давні вольности, щоб реєстрового війська було сорок тисяч, і щоб король оддїлив для козаків границю, куди польське військо навіть не мало-б права вступити; щоб на Україні не було унії, жидів і католицьких ченців єзуітів, щоб київський митрополит мав однакове право з варшавським і сидів у варшавськім сеймі поруч з ним, щоб у Київі, окрім шкіл українських, не могло бути ніяких инших польських, щоб на Україні воєводами, старостами й иншими урядниками були тілько значні родовиті українці а не поляки, і щоб Чигиринське староство було записано по вік на дохід гетьманської козацької булави, як засад на гетьманське прожиття.

Прочитавши ті постанови, поляки почали аж пинькати приском від злости, що козаки, польські піддані, хочуть з ними годитись, мов незалежні од Польщі, самостійні. Але ніде було дітись: їм хотїлось мерщій вернутись до-дому, до господи. Король згодив ся на ті постанови, умови, й цей мир через те й зоветься зборівським миром. Королівська і панська ласка була не велика: козаки одвоювали собі од поляків ті давні свої вольности, що вони мали ще з давних-давен. Хмельницький присягнув на вірність і підданство королеві і, впавши на одно колїно перед королем, поцїлував його в руку: очевидячки тоді ще в його не було думки одривати Україну од Польщі.

---

11. Побідний в'їзд Хмельницького у Київ.

Другого дня поляки і козаки розійшли ся: король з військом пішов до Львова, Хмельницький і хан пішли до Збара-

жа. Так скінчила ся війна під Зборовом. Богато було пролито української і польської крови, а Хмельницький мало придбав добра для України. А був саме добрий час для козаків і для України, та Хмельницький не дійшов до самого кінця. Він добре провчив польських панів, але пожалкував польського короля, того короля, котрий уже був одняв од його гетьманство і поклав ціну за його голову, оцінувавши її недорого; того короля, що встоював за польських панів і за Польщу, а не за козаків, за український народ і за православну віру. То був добрий, щасливий час для України, який рідко трапляв ся для неї, побитої лихою долею та злиднями. Хмельницький міг взяти в полон та неволю короля, котрий був уже в козацьких руках, він міг зовсім одбитись від Польщі, одірвати Україну од неї зробити її незалежною й самостійною. Та Хмельницький не хотів іти так далеко. Він присягав і кланяв ся тому, кого переміг і побив тоді, як йому поклонились до землі побиті вороги України. І Хмельницький знов поклав Україну в домовину на довгий час, звідкіль вона була вигулькнула на світ Божий під Збаражем та Зборовом. Хмельницькому на віщось був потрібний король, хоч він уже обходив ся без його, а той король для України був так потрібний, як торішний сніг. Богдан тоді ще не мав на думці одривати Україну та Білу-Русь од Польщі.

Вернувшись під Збараж, Хмельницький оповістив голодним полякам про Зборівський мир. Як би вони посиділи ще три днї, то булиб повмирали од голоду. Їх випустили з окопів. Блїді, зомлїлі, худі, змарнїлі, аж страшні, повиходили поляки, буцїм живі мерцї, з своїх нор. Вони йшли і валились од вітру, один вів другого попід руку. В кого був кінь, той держав ся за кінський хвіст. Всї радісно кинулись на хлїб та чисту воду... Хмельницький дав їм королївський лист, щоб вони заплатили своїми грішми татарам сто тисяч талярів. Палкий та непоміркований Вишневецький почав змагатись, кричати, лаятись та сваритись, але мусів витягти гроші з кишенї і оддати татарам. Татари пішли в Крим, набравши вволю польського добра.

Хмельницький з великою славою вернув ся на Україну. В кождім містечку, де він ішов, дзвонили в дзвони, люди виходи-

ли йому на зустріч з хлїбом, сіллю та образами. Незабаром потім Хмельницький вїхав пишно в Київ. Лежачи ниць перед образом в Київі, Хмельницький заливав ся сльозами:

»Радїйте, брати!« — промовляв Хмельницький, — »українська сила переважила й перемогла польську. Тепер цїлий світ знати ме, що то козаки!«

»Та не буде краще, та не буде лучче, як у нас на Вкраїні; бо не має жида, бо не має ляха, не буде ізміни«, — виспівував тодї нарід думи про Богдана по всїх усюдах. І то був справдї лїпший рік для України, рік визволїння народа від панщини, від ляхів, від жидів.

З Київа Богдан поїхав до дому, до Чигирина і почав жити дуже пишно. Він тодї мав стілько добра і гроший, скілько буває в царів та королїв. Чигиринський полк і три тисячі нанятих татар завжди стояли сторожею на вартї коло його двору...

ЧИ ЧУЛИ ВИ ПРО ЧАСОПИСЬ

„Канадийский Фармер“

Є се найстарша, і найбільша, національна, популярно - просьвітна й політична часопись для всіх верств Українського народа, а виходить у Вінніпеґу кождого тижня в пятницю.

Хто не чув ще про сю часопись і не читав

„Канадийского Фармера“,

повинен конче пізнати сю незвичайно цікаву і хосенну для кождого часопись.
В тій цїли треба вислати лише два доляри адресуючи докладно: —

CANADIAN FARMER
P. O. Box 3656 St. B. Winnipeg, Man.

А будете діставати через цїлий рік сю часопись.

І певно, хто лише через один рік буде читати пильно »Канадийський Фармер«, остане постїйним його передплатником, та іще буде з запалом заохочувати до передплати сеї часописи своїх сусїдів і знакомих. А се тому, бо часопись »Канадиский Фармер« подає своїм читачам найхосеннїйші відомости, які дотичать нашого народного житя і добробуту, найновійші важні вісти з краю, держави і цїлого світа. До того від часу до часу часопись містить гарні образки, смішні або сатиричні і т. ин.

Крім того в кождім числї »Канайского Фармера« друкує ся найцїкавійші повісти і наукові статї наших і чужих знаменитих писателїв...

А що? Чи-ж не варта передплачувати такої займаючої і дешевої часописи? Тож не відтягайтесь, не надумуйте ся довго добрі люди, лиш чим скорше шліть передплату на

»КАНАДИЙСКИЙ ФАРМЕР«,

а запренумерувавши сю часопись, будете мати в нїй найлїпшого приятеля, а тим причинитесь також не мало до піднесеня нашої української преси у прибраній Вітчинї.

»КАНАДИЙСКИЙ ФАРМЕР« друкує ся на 8 сторін великого формату і його читає приближно 15,000 людий. Передплата з огляду на високу цїну паперу і ин. друкарських приборів зістала піднесена з $1 50 до $2.00, але зате кождий передплатник дістає гарну премію вартости 50 цт.

Передплату треба слати на адресу: —

CANADIAN FARMER

P.O. Box 3656-B. Winnipeg, Man.